

ΣΤΕΛΛΑΣ ΓΕΩΡΓΑΛΑ-ΠΡΙΟΒΟΛΟΥ

Η ΚΡΗΤΙΚΗ ΚΩΜΩΔΙΑ ΤΟΥ ΙΖ΄ ΑΙΩΝΑ ΚΑΙ ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΜΕ ΤΗΝ ΑΤΤΙΚΗ, ΤΗ ΛΑΤΙΝΙΚΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΚΩΜΩΔΙΑ

Τὸ κρητικὸ θέατρο εἶναι ἡ σημαντικώτερη ἀναλαμπὴ τοῦ εἴδους αὐτοῦ, ποὺ ὕστερα ἀπὸ πολὺχρονη ἀπουσία ἐμφανίζεται καὶ πάλι στὴν Ἑλλάδα τὸν ΙΖ΄ αἰῶνα. Ἀπὸ τὴν ἄλωση τῆς Πόλης καὶ μετὰ ἡ Κρήτη ἦταν τὸ ἀξιολογώτερο πνευματικὸ κέντρο τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ, καὶ ἡ πρώτη περίοδος τῆς ἀναγέννησης τῆς παιδείας καὶ τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας εἶναι ἡ λεγόμενη Κρητικὴ περίοδος. Ποιήματα σὰν τὸν Ἑρωτόκριτο τοῦ Βιτσέντζου Κορνάρου, τραγωδίες σὰν τὴν Ἑρωφίλη τοῦ Γ. Χορτάτζη καὶ κωμωδίες σὰν τὸν Κατζοῦρμπο τοῦ ἴδιου συγγραφέα κατέχουν χωρὶς ἀμφιβολία σπουδαιότατη θέση στὴν ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς γραμματείας. Ὁ Ἑρωτόκριτος καὶ ἡ Ἑρωφίλη εἶναι ἔργα γνωστὰ ἀπὸ καιρὸ καὶ ἔχουν κατ' ἐπανάληψη παιχτεῖ στὸ θέατρο ἀλλὰ καὶ ἡ κωμωδία Κατζοῦρμπος ἔγινε γνωστὴ τὸν περασμένο χειμῶνα στὸ θεατρικὸ κοινόν. Ἐνῶ ὅμως οἱ τραγωδίες ποὺ γράφτηκαν εἶναι περισσότερες ἀπὸ τὶς κωμωδίες, πιὸ γνωστὲς ἔγιναν οἱ κωμωδίες γιατί ἄρεσαν πιὸ πολὺ στὸν κόσμον, γιατί ὁ θεατὴς αἰσθάνεται πάντα μεγαλύτερη οἰκειότητα μὲ τὴν κωμωδία. Ἡ διακωμώδησις τῶν λαϊκῶν τύπων, ἡ σάτιρα προσώπων καὶ καταστάσεων καὶ περισσότερο ἴσως ἡ ἀθυροστομία τῶν συγγραφέων τῶν κωμωδιῶν προκαλοῦσαν τὸ γέλιο καὶ διασκέδαζαν τὸ κοινὸ ὅπως ἄλλωστε γινόταν καὶ στὴν ἀρχαιότητα μὲ τὶς κωμωδίες τοῦ Ἀριστοφάνη.

Σημαντικὸ εἶναι τὸ γεγονός ὅτι ὕστερα ἀπὸ τόσα χρόνια ἀπουσίας τοῦ θεάτρου στὴν Ἑλλάδα ξαναγεννιέται τὸ λογοτεχνικὸ αὐτὸ εἶδος στὴν Κρήτη καὶ μάλιστα σὲ περίοδο κατοχῆς τῆς ἀπὸ τοὺς Βενετούς. Ἡ Βενετοκρατία, ὅσο καὶ ἂν φανεῖ παράδοξο, βοήθησε στὸ νὰ γίνη ἡ Κρήτη

τὸ πνευματικὸ κέντρο τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ.

Ἡ Κρήτη ἐξαιτίας τῆς γεωγραφικῆς τῆς θέσης ἦταν τὸ ἰσχυρότερο ἔρεισμα τῶν Βενετῶν καὶ γνώρισε ἀξιόλογη ἐμπορικὴ καὶ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη, ποὺ εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα τὴν παράλληλη ἀνάπτυξη κοινωνικῶν καὶ πνευματικῶν σχέσεων. Τὸ σημαντικότερο εἶναι ὅτι ὅλοι οἱ εὐκατάστατοι Κρήτες ποὺ ἤθελαν ἀνώτερη μόρφωση πῆγαιναν σὲ ἰταλικά σχολεῖα καὶ πανεπιστήμια γιατί στὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν δὲν ἦταν δυνατόν νὰ λειτουργήσουν σχολεῖα καὶ ἰδιαίτερα ἀνώτερες σχολές. Ἐπακολούθημα ἦταν ἡ γνωριμία τῆς Ἱταλικῆς παιδείας καὶ λογοτεχνίας καὶ ἡ ἐπίδρασή της στοὺς Ἕλληνες καὶ στὴ μόρφωσή τους γενικότερα. Εἶναι πρωτοφανὴς ἡ λογοτεχνικὴ δραστηριότητα τῆς Κρήτης κάτω ἀπὸ τὴν ξένη κυριαρχία ποὺ φθάνει στὴ μεγαλύτερή της ἀκμὴ τὸν ΙΣΤ' καὶ ΙΖ' αἰώνα. Κατὰ τὸν ΙΖ' αἰώνα ἐξάλλου καὶ ἰδιαίτερα μετὰ τὴν πτώση τῆς Κρήτης, πολλοὶ Ἕλληνες ἐπῆγαν στὴ Βενετία καὶ πολλὰς λέξεις Ἑλληνικὰς ἔγιναν οἰκειότητες τοὺς Ἰταλοὺς μὲ ἀποτέλεσμα νὰ δημιουργηθῇ στὴν Ἱταλία ἓνας χαρακτηριστικὸς τύπος Ἕλληνα.

Πολλοὶ συγγραφεῖς, λοιπόν, γιὰ νὰ προσελκύσουν στὶς παραστάσεις καὶ τοὺς Ἕλληνες ποὺ ἔμεναν στὴ Βενετία παρουσίαζαν στὰ ἔργα τους τὸν τύπο αὐτοῦ τοῦ Ἕλληνα καὶ ἔβαζαν στὰ χεῖλῃ του λέξεις ἢ φράσεις ἢ καὶ ὁλόκληρα ἀποσπάσματα στὴν Ἑλληνικὴ γλῶσσα.

Θὰ πρέπει φυσικὰ νὰ σημειώσουμε ὅτι στὴ διαμόρφωση τῆς Κρητικῆς κωμωδίας οὐσιαστικὰ ἐπέδρασε ἡ Βενετσιάνικη κωμωδία, ἡ ὁποία καλύπτει τὸ κρίσιμο σημεῖο ποὺ ὁδηγεῖ ἀπὸ τὴ λόγια κωμωδία στὴ *comedia dell'arte*¹.

Τὸ κύριο χαρακτηριστικὸ αὐτῆς τῆς περιόδου εἶναι ὅτι οἱ Κρήτες λογοτέχνες ἐμπνέονται ἀπὸ τὴν ἰταλικὴ λογοτεχνία τῆς ἀναγέννησης. Ὅλα τὰ ἔργα τοῦ τέλους τοῦ ΙΣΤ' καὶ ὅλου τοῦ ΙΖ' αἰώνα γράφτηκαν κατὰ μίμηση τοῦ ἰταλικοῦ θεάτρου. Ἡ ἔρευνα δὲν ἔφερε ἀκόμη σὲ φῶς τὰ ἄμεσα πρότυπά τους, ὅμως θεωρεῖται βέβαιο πὼς οἱ ἑκατοντάδες ἰταλικὲς κωμωδίαι τῆς ἀναγέννησης, ποὺ σώζονται στὸ Βατικανόν, χρησίμευσαν σὰν βάση τῶν κρητικῶν κωμωδιῶν. Σχετικὰ ἀναφέρουμε ὅτι τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ τέσσερα ἱντερμέδια τοῦ Κατζούρμπου ἔχει γιὰ πρότυπο τὴν Ἑλευθερομένη Ἱερουσαλὴμ τοῦ Τάσου καὶ τὰ ὑπόλοιπα πιθανὸν τὶς ἰταλικὲς μεταφράσεις τῶν «Μεταμορφώσεων» τοῦ Ὀβιδίου.

Ἡ μίμηση ὅμως αὐτὴ δὲν εἶναι στεῖρα καὶ δουλικὴ καὶ συχνὰ ξεπερνᾷ

1. Ἡ ἰταλικὴ κωμωδία χωρίζεται στὴ λόγια (*comedia erudita*) καὶ στὴ *comedia dell'arte* τὴν ἐθνικὴ καὶ πρωτότυπη κωμωδία τῆς Ἱταλίας, ποὺ σκοπὸ εἶχε τὴν παρουσίαση ἠθῶν καὶ ἐθίμων καὶ ὄχι τὴ μελέτη τῶν ἀνθρώπινων χαρακτήρων. Ὁ ὅρος *arte* δὲν εἶναι ἡ τέχνη μὲ τὴ σημασία τῶν καλῶν τεχνῶν ἀλλὰ μὲ τὴ σημασία τοῦ ἐπαγγέλματος (π.χ. μαραγκός).

τὸ πρότυπο. Οἱ λογοτέχνες τῆς μεγαλονήσου μιμούμενοι τοὺς λογοτέχνες τῆς Δύσης κατόρθωσαν παρ' ὅλη τὴν μακρολογία καὶ τὴν ταυτολογία, ποὺ ἦσαν τὰ ἐλαττώματα τῆς ἐποχῆς τους, νὰ δώσουν στὴ λογοτεχνία ποιήματα συγκινητικά καὶ ν' ἀνυψώσουν τὸ κρητικὸ ἰδίωμα σὲ ὄργανο λογοτεχνικῆς ἔκφρασης.

Ἡ διαμόρφωση τῆς κωμωδίας στὴν Κρήτη δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἐξέλιξη καὶ παραπέρα ἀνάπτυξη τῆς λατινικῆς κωμωδίας τῆς ὁποίας πρότυπο ἦταν ἡ νέα ἀττικὴ κωμωδία. Ἔχουμε, λοιπόν, τὴν ἀκόλουθη σειρὰ μιμήσεων: τὴ νέα ἀττικὴ κωμωδία μιμεῖται ἡ λατινικὴ, τὴ λατινικὴ μιμεῖται ἡ ἰταλικὴ καὶ τὴν ἰταλικὴ ἡ κρητικὴ κωμωδία. Εἶναι ἐπομένως φανερὸ ὅτι ἡ κρητικὴ κωμωδία δὲν μιμεῖται στὴν οὐσία ξένα πρότυπα ἀλλὰ εἶναι — ἴσως ἀσυνείδητα — αὐτὴ καθ' ἑαυτὴ ἡ ἔμμεση συνέχεια τῆς νέας ἀττικῆς κωμωδίας στοὺς νεώτερους χρόνους. Δάσκαλος τῆς νέας ἀττικῆς κωμωδίας ἦταν ὁ Μένανδρος. Ἡ νέα ἀττικὴ κωμωδία, ποὺ στάθηκε τὸ πρότυπο γιὰ τὸ εἶδος αὐτὸ σχεδὸν μέχρι σήμερα, ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τὴν πολιτικὴν σάτιρα τῆς ἀρχαίας κωμωδίας τοῦ Ἀριστοφάνη, οἰράφηκε στὴν μικροαστικὴ ζωὴ καὶ ἀντλήσε ἀπὸ ἐκεῖ τοὺς κωμικοὺς τῆς τύπους: τὸν καυχησιάρη στρατιώτη, τὶς φιλοχρήματες προξενήτρες, τὸ λαίμαργο ὑπηρέτη, τὸ σχολαστικὸ δάσκαλο ποὺ μεταχειρίζεται ἓνα περιεργὸ κρᾶμα γλωσσῶν (ἐλληνικά, λατινικά, ἰταλικά), καὶ ἄλλους.

Συγκεκριμένα τὸν σχολαστικὸ αὐτὸ τύπο παρουσιάζει ὁ Φώσκολος στὴ μία ἀπὸ τὶς τρεῖς κρητικὲς κωμωδίες, τὸν Φορτουνάτο² νὰ ὑπερφηνεύεται γιὰ τὴ λατινομάθειά του λέγοντας χαρακτηριστικά:

"Ὀμηρο καὶ Βεργίλιο ξεστήχου τσι κατέχω

Tò Cicerone nel orar χρειὰ κιαμιὰ δὲν ἔχω.

Ἐναν αἰῶνα μετὰ τὸ Μένανδρο τὸν κόσμον αὐτὸ τῆς κωμωδίας τῶν τύπων μεταφέρει στὸ ρωμαϊκὸ θέατρο ὁ Πλαῦτος καὶ ὁ Τερέντιος. Ἡ ρωμαϊκὴ palliata θεμελίωσε τὴν εὐρωπαϊκὴ κωμωδία τοῦ Shakespeare τοῦ Molière καὶ τοῦ Goldoni· εἶναι ἡ γέφυρα, θὰ λέγαμε, μεταξὺ τῆς νέας ἀττικῆς καὶ τῆς νεώτερης δυτικῆς κωμωδίας.

Πρότυπο τῆς λατινικῆς κωμωδίας, τῆς δυτικῆς καὶ τῆς μετέπειτα κρητικῆς κωμωδίας στάθηκε ἡ νέα ἀττικὴ καὶ ὄχι ἡ ἀττικὴ κωμωδία τοῦ Ἀριστοφάνη καὶ τοῦτο γιὰτὴν ἡ ἀρχαία κωμωδία τοῦ Ἀριστοφάνη, ὅπως ἤδη ἀναφέραμε, ἦταν πολιτικὴ κωμωδία, ποὺ μὲ τὴν τοπικὴν περιορισμένην πολεμικὴν δὲν ἦταν δυνατόν νὰ μεταφρευτεῖ σὲ ἄλλο τόπο γι' αὐτὸ ἄλλωστε ἔμεινε μοναδικὴ καὶ ἀνεπανάληπτη. Ὁ Ἀριστοφάνης αἰσθανόταν ὁδηγὸς καὶ δάσκαλος τοῦ λαοῦ καὶ μὲ τὸ γέλιο ποὺ πρόσφεραν οἱ κωμωδίες του σκόπευε νὰ προφυλάξει αὐτὸν τὸ λαὸ ἀπὸ τὰ ὀλισθήματα.

2. Βλ. Φορτουν. Πρ. Δ' στ. 265-266.

Ἀντίθετα ἡ νέα ἀττικὴ κωμωδία δὲν εἶχε τέτοιους ψηλοὺς στόχους καὶ ἀπέβλεπε μόνο στὴ διασκέδαση τοῦ κοινοῦ· ἐπομένως αὐτὸ τὸ εἶδος τῆς κωμωδίας τὸ πῶς οἰκεῖο στὸ θεατὴ φυσικὸ ἦταν νὰ μεταφυτεύεται ἀπὸ τόπο σὲ τόπο καὶ νὰ γίνεται εὐκολὰ ἀντικείμενο μίμησης τῶν κωμωδιογράφων τῶν διαφόρων ἐποχῶν.

Σῶζονται τρεῖς κρητικὲς κωμωδίες: ὁ Κατζοῦρμπος τοῦ Γεωργίου Χορτάτη, ὁ Στάθης κωμωδία ἄγνωστου μέχρι σήμερα συγγραφέα, καὶ ὁ «Φορτουνατός» τοῦ Μάρκου Ἀντωνίου Φώσκολου. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς τρεῖς αὐτὲς κωμωδίες φαίνεται πῶς γράφτηκαν καὶ ἄλλες ποὺ χάθηκαν ἢ σώθηκαν μονάχα σὲ ἀποσπάσματα. Καὶ οἱ τρεῖς κωμωδίες ἀνήκουν στὸν ἴδιο τύπο καὶ σὰν ὑπόθεσι καὶ σὰν ἀνάπτυξι.

Ἡ ὑπόθεσι περιλαμβάνει μιὰ ἐρωτικὴ ἱστορία μὲ πρόσωπα ποὺ συνδέονται μὲ συγγένεια μεταξύ τους. Ἐνας νέος καὶ μιὰ νέα ἀγαπιούνται ἀλλὰ στὸ γάμο τους στέκεται ἐμπόδιο ἕνας πλούσιος γέρος, ποὺ εἶναι ἐρωτευμένος μὲ τὴ νέα. Στὸ τέλος ἀποκαλύπτεται πῶς ὁ νέος ἢ ἡ νέα εἶναι παιδί τοῦ γέρου αὐτοῦ, ποὺ τὸ εἶχαν ἀρπάξει οἱ πειρατὲς ὅταν ἦταν μικρὸ, καὶ ἔτσι ἡ ἀποκάλυψι αὐτὴ ὁδηγεῖ σ' ἓνα happy end. Ἡ γλώσσα καὶ στὶς τρεῖς κωμωδίες εἶναι περίπου ἡ ἴδια, δηλαδή, τὸ κρητικὸ ἰδίωμα μὲ μεγάλη χρῆσι ἰταλικῶν καὶ λατινικῶν ὄρων καὶ μὲ μιὰ τάσι ἐλευθεροστομίας, ποὺ διακρίνει τὸν τύπο αὐτῶν τῶν κωμωδιῶν.

Κοινὰ εἶναι καὶ τὰ σατιρικὰ εὐρήματα καὶ γενικὰ ἡ θεατρικὴ οἰκονομία μὲ μερικοὺς ἐκτεταμένους μονόλογους, χαρακτηριστικὸ καὶ τοῦτο τῶν θεατρικῶν ἔργων τῆς ἐποχῆς αὐτῆς στὴ Δύσι.

Καὶ στὶς τρεῖς κωμωδίες Κατζοῦρμπο, Στάθης, Φορτουνατός, τὰ σατιριζόμενα πρόσωπα — μὲ μικρὲς μόνο ἐξαιρέσεις — εἶναι πάντα τὰ ἴδια: Ὁ καυχησιάρης μπράβος, ποὺ γιὰ πρώτη φορὰ παρουσιάζεται στὴ νέα ἀττικὴ κωμωδία, ἐμφανίζεται κατόπιν στὴ λατινικὴ σὰν ἥρωας τῆς κωμωδίας «Miles gloriosus» τοῦ Πλαύτου, στὴ συνέχεια στὴν comedia dell'arte καὶ τέλος στὴν Κρητικὴ κωμωδία.

Χαρακτηριστικὰ ἀναφέρω ἓνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν κωμωδία «Στάθης»³, ὅπου ὁ μπράβος στενοχωριέται γιὰτὶ δὲ ζῇ στὴν ἀρχαία ἐποχὴ γιὰ νὰ ἐπιδείξει τὴ δύναμή του καὶ λέει:

«Καταραμένο ριζικό... καὶ ὦ, γιάντα εἰς τὸ καιρὸ μου,
δὲν εἶν' τοῦ Ξέρξε ὁ πόλεμος καὶ νὰ τὸν ἔχω ὄχθρὸ μου
γιάντα δὲν εἶναι ἡ ταραχὴ τῆς Τρόγιας, γῆ κ' ἡ μάχη
τ' Ἀνίπαλε τοῦ θαυμαστοῦ, καὶ νὰ 'μαι ἐκεῖ νὰ λάχη!».

Ἄλλο σατιριζόμενο πρόσωπο εἶναι ὁ λαίμαργος ὑπηρέτης. Γνωστὸς ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ καὶ ρωμαϊκὴ κοινωνία παίζει σημαντικὸ ρόλο

3. Βλ. Στάθης Πρ. Α' στ. 83-86.

στη νέα άττική και στη λατινική κωμωδία. Στὸν «Κατζούρμπο», ὁ Κατζά-
ραπος⁴, δοῦλος φαγᾶς, ἔχει τὸ νοῦ του διαρκῶς στὸ φαγητὸ καὶ λέει
χαρακτηριστικά:

«Γιατὶ δὲν ἤρρηκα δροσιὰ μὴδὲ γλυκότη ἄλλη
ὥσάν ὁπού τὸ φαγητὸ μοῦ δίνει τὴ μεγάλη
τρῶγοντας, στήν παράδεισο μοῦ φαίνεται κοιμοῦμαι
Κι' ὁ πρῶτος καλορίζικος ἐδῶ στὴ γῇ κρατοῦμαι.

Χαρακτηριστικοὶ εἶναι καὶ οἱ τύποι τοῦ ὑπόκοσμου, ἡ ἑταίρα καὶ ἡ
μαστρωπός, ποὺ πρωτοεμφανίζονται ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι τύποι, ποὺ ἀναφέ-
ραμε, στὴ νέα άττική καὶ στὴ λατινική κωμωδία

Ἄλλος σατιριζόμενος τύπος εἶναι ὁ σχολαστικὸς ἐπίδότημονας. Στὴν
κρητική κωμωδία ὁ τύπος αὐτὸς συνδέεται ταυτόχρονα μὲ τὸ γιατρό, τὸ
ντοτόρο, τὸ δικηγόρο καὶ τὸ δάσκαλο.

Ὁ γιατρός Λούρας σ' ἓνα ἀπόσπασμα τοῦ Φορτουνάτου⁵ καυχίεται
γιὰ τὴν ἐπιστημονική του ἱκανότητα καὶ διακηρύσσει ὅτι στὸν κόσμον
ὁλόκληρο δὲν ὑπάρχει ἀντάξιος του γιατροῦ:

«Γιατὶ δὲν ἦσα πράτικοι, καθὼς ἡ τέχνη θέλει,
μὴδὲ σπουδιάρια Γαληνὸ μὴδὲ καὶ Ἀριστοτέλη,
Ἀντρόμαχο, Ἑσκούλαπιο, Ἀβιένα, Μιτριδάτη
Διοσκορίδη τὸ θαυμαστὸ καὶ τὸ σοφὸ Ἴπποκράτη
πέμπει καὶ μῆνυσε καὶ μὲ νὰ τήνε βιζιτάρω,
καὶ τὸ κακὸ τσι τὸ πολὺ κι ἄμετρο νὰ κουράρω.

Ὁ ντοτόρος ποὺ τὸ ὄνομά του ἤδη δείχνει τὴ λατινική του προέλευση
χρησιμοποιεῖ τὴ λατινική γιατί ἡ γλώσσα αὐτὴ κατὰ τὸ μεσαιῶνα δὲν ἦταν
μόνο ἡ γλώσσα τῆς παιδείας ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπιστημῶν καὶ ἰδιαίτερα τῆς
Ἰατρικῆς.

Ὁ Λούρας στὸ Φορτουνάτο⁶ λέει:

Ρετσέτες ἔχω θαμαστὲς καὶ μόνο νὰ γυρέψω
τὰ λίμπρα μου νὰ τὲς εὐρῶ δύνομαι νὰ γιατρέψω
ὅλες τοὶ βράσες τοῦ κορμιοῦ μὲ τὰ *refrescativa*,
σορόπια ἀπὸ τὸ σπετσερειὸ κι' ὅλα *confortativa*.

Ὁ τύπος τοῦ σχολαστικοῦ καὶ λατινομαθοῦς λόγιου⁷, ὁ *pedante* τῆς
ἰταλικῆς κωμωδίας, κατάγεται ἀπὸ τὴ Bologna, ποὺ τὸ ΙΣΤ' αἰῶνα ἦταν
Πανεπιστημιόπολη καὶ κέντρο τῶν ἐπιστημῶν. Μιλᾷ λατινικὰ ἢ ἰταλικά
ἐκλατινισμένα, καὶ ἡ ὑπερβολὴ στὴν ὁμιλία στὰ φαιδρὰ καὶ τὰ σοβαρὰ

4. Βλ. Κατζούρμπος Πρ. Γ' στ. 177-180.

5. Βλ. Φορτουνάτος Πρ. Α' στ. 155-160.

6. Βλ. Φορτουνάτος Πρ. Γ' στ. 207-210.

7. Πβ. Στ. Γεωργαλά-Πριόβολου, Ὁ λατινομαθὴς λόγιος τῶν Κρητικῶν κωμωδιῶν τοῦ
ΙΖ' αἰῶνα, Παρνασσός, τ. ΚΑ', 1979, σ. 473-477.

εἶναι τὸ βασικό του ἐλάττωμα. Ντυμένος ὁ δάσκαλος στὰ μαῦρα ἀπὸ πάνω μέχρι κάτω — κοστοῦμι τῶν διανοομένων τοῦ ΙΣΤ' αἰώνα — εἶναι διαρκῶς ἀφηρημένος καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν πραγματικότητα.

Στὸν «Στάθη»⁸ ὁ δάσκαλος ὑπερηφανεύεται πῶς μπορεῖ νὰ ἀποστομώσει τοὺς διασημότερους σοφοὺς τοῦ κόσμου σὲ ὁποιαδήποτε συζήτηση καὶ λέει σχετικά:

«Καὶ μένα ἢ ψή μου μὲ βαστᾷ νὰ πιάσω ἓνα ντοτόρε
γῆ ἓνα ποῖτα ὅποιο θές, γῆ ἓνα ψηλὸ ἀουτόρε
latino chie italica na su tone sprimero
καὶ συλλογίστους ὅσους θές πάντα νὰ προπονέρω».

Ἡ κωμωδία αὕτη τῶν τύπων ἐξακολουθεῖ νὰ ἀναπτύσσεται στὴν Ἑλλάδα καὶ κατὰ τοὺς νεώτερους χρόνους. Συγκεκριμένα τὸν τύπο τοῦ σχολαστικοῦ λόγιου, ποὺ ἀναφέραμε τελευταῖα, βρίσκουμε στὴ γνωστὴ κωμωδία τοῦ Δημ. Βυζαντίου «Βαβυλωνία» ὅπου, ὅπως λέει ὁ συγγραφέας, ἔβγαλε στὴ σκηνὴ τὸ λογιώτατο γιὰ νὰ ἀποδείξει πόσο ἀηδιαστικός καὶ γελοῖος εἶναι ὁ τρόπος τῆς σχολαστικῆς διαλεκτικῆς. Ὁ δάσκαλος σὰν παιδρὸ πρόσωπο ὑπάρχει καὶ σὲ ἄλλα σύγχρονα ἔργα ὅπως στὴν «Οἰκογένεια τοῦ Παραδαρμένου» τοῦ Μπάμπη Ἀννίνου, ἀκόμη καὶ στὸ ποίημα «Ἱατροσυμβούλιο» τοῦ ἐθνικοῦ μας ποιητῆ Σολωμοῦ. Στὰ Ἑπτάνησα ἐξάλλου παίζονταν τὰ τελευταῖα χρόνια, τὰ καλοκαίρια, κωμωδίες τέτοιου τύπου.

Ἡ κωμωδία τῶν τύπων ἀναπτύχθηκε καὶ ἄνθισε ἰδιαίτερα καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα στὴν Ἱταλία, Ἀγγλία καὶ Γαλλία ὅπου τὸ εἶδος αὐτὸ γνώρισε τὴ μεγαλύτερη ἀκμὴ τὸν ΙΖ' αἰώνα μὲ τὸν μεγάλο Μολιέρο, ποὺ μὲ τὸ ἰδιαίτερο ὕφος του ὑπογράμμισε καὶ καυτηρίασε τοὺς τύπους καὶ τὰ ἦθη τῆς ἐποχῆς του.

Καὶ ὁ Μολιέρος, λοιπόν, διακωμωδεῖ τὸν τύπο τοῦ σχολαστικοῦ δάσκαλου, ποὺ ἀναφέραμε προηγούμενα, (ρόλος τοῦ φιλόσοφου στὴν κωμωδία «*le bourgeois gentilhomme*») καὶ τοῦ σχολαστικοῦ γιατροῦ, ποὺ μὲ τὰ ἀκαταλαβίστικα λατινικά του τὰ «*jargon*», τὰ κοστοῦμια του καὶ τὴν ἀγυρτία τῶν μεθόδων του κάλυπτε τὴν ἀγνοιά του (ρόλος τοῦ γιατροῦ *Diafoirus* στὴν κωμωδία «*le malade imaginaire*»).

Ὁ Γάλλος συγγραφέας περιέγραψε ὀρισμένους ἀνθρώπινους χαρακτηρισμοὺς μὲ τέτοια γλαφυρότητα, ποὺ τοὺς καθιέρωσε σὰν αἰώνια πρότυπα γιὰ μίμηση. Δανείστηκε ὁ Μολιέρος χωρὶς ἀμφιβολία πολλὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὶς κωμωδίες τῶν λατίνων Πλαύτου καὶ Τερεντίου, κατόρθωσε ὅμως νὰ τὰ χρησιμοποιοῦσιν μὲ τέτοιο τρόπο στὶς κωμωδίες του, ποὺ νὰ φαίνονται σὰν ὁλότελα δικά του.

8. Βλ. Στάθης Πρ. Γ' στ. 293-296.

Στην Ιστορία της λατινικής λογοτεχνίας του Η. J. Rose, μετάφραση Κ. Χ. Γρόλλιου⁹, διαβάζουμε χαρακτηριστικά για τόν Μολιέρο ότι «δέν είναι ποτέ τίποτε άλλο παρά ένας Γάλλος, και ποτέ δέν είναι περισσότερο Γάλλος παρά όταν — όπως στο Φιλάργυρο — δανείζεται ολόκληρους διαλόγους και σκηνές από τόν Πλάτο».

Είναι γεγονός ότι τόσο ή γαλλική κωμωδία όσο και ή κρητική κωμωδία, και οί δύο δημιουργήματα του ΙΖ' αιώνα, δέχονται τὰ ίδια πνευματικά ρεύματα από την 'Ιταλία. Στις κωμωδίες του Μολιέρου βρίσκουμε τή φιλοσοφική διάθεση και τὸ λεπτό χιούμορ, πού λείπουν από τις κρητικές κωμωδίες, όμως σ' ἐκείνες αίσθανόμαστε τήν ἀνθρώπινη ζεστασιά και τὸ λαϊκὸ χρώμα, πού πλησιάζει περισσότερο στήν 'Ιταλική λογοτεχνία τῆς ἀναγέννησης.

Θάπρεπε ἴσως, τελειώνοντας, νὰ τονίσουμε ότι όσο και ἂν οί κωμωδίες τοῦ Μολιέρου ἔχουν μεγαλύτερες ἀξιώσεις, ή Κρητική κωμωδία δέν παύει νὰ διατηρεῖ καὶ αὐτὴ τὸν ἴδιο ἀναγεννησιακὸ χαρακτήρα και νὰ στέκει ἰσάζια πλάι στις λογοτεχνίες τῶν ἄλλων Εὐρωπαϊκῶν χωρῶν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α' Ἐκδόσεις

1. Στ. Ξανθουδίδου, Φορτουνάτος κωμωδία Μάρκου Ἀντωνίου Φωσκόλου, ἐν Ἀθήναις 1922.
2. Λ. Πολίτη, Κατζοῦρμπος κωμωδία Γ. Χορτάση. Κριτική ἔκδοση, Ἡράκλειο 1964.
3. Κ. Ν. Σάθα, Στάθης κωμωδία. Κρητικὸ θεάτρου μέρος δεύτερον, ἐν Βενετίᾳ 1879.

Β' Βοηθήματα

1. Μ. Ι. Μανούσκα, Κριτική βιβλιογραφία τοῦ «Κρητικὸ θεάτρου», Ἀθήναι 1964. Ἡ Κρητικὴ λογοτεχνία κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς Βενετοκρατίας, Θεσ/νίκη 1965.
2. Χρ. Δεδούση, Ὁ Κατζοῦρμπος καὶ ή Λατινικὴ κωμωδία, ἀνάπτυον Ἐπιστ. Ἐπετ. Φιλ. Σχ. Πανεπ. Θεσ/νίκης τ. Ι, Θεσ/νίκη 1968.
3. De Amicis Vincenzo, L'imitazione latina nella commedia Italiana del XVI secolo, Firenze 1897.
4. Sand Maurice, Masques et bouffons, Paris 1860.
5. Thérault Suzanne, La commedia dell' arte, Paris 1965.

9. Βλ. Ἱστορία τῆς λατινικῆς λογοτεχνίας Η. J. Rose, μετάφραση Κ. Χ. Γρόλλιου, Μορφωτικὸ ἴδρυμα Ἑθνικῆς Τραπέζης, Ἀθήνα 1978, τόμος πρῶτος σ. 42.